

Rapport
onderzoeksmethodologie
Meervoudsvorming in
Vlaamse Gebarentaal

Maart 2008

Isabelle Heyerick

Mieke Van Braeckevelt

INHOUD:

1. Noodzaak van een studie naar meervoudsvorming in Vlaamse Gebarentaal (VGT).....	3
1.1. Bestaand onderzoek naar meervoudsvorming.....	3
2. Onderzoeksvragen.....	5
3. Literatuurstudie.....	6
3.1. Duitse Gebarentaal (DGS of Deutsche Gebärdensprache).....	6
3.2. Nederlandse Gebarentaal (NGT).....	7
3.3. Turkse Gebarentaal (TID of Türk İşaret Dilinin).....	7
4. Bepalen van de onderzoeksmethodologie.....	9
4.1. Kwantitatief versus kwalitatief.....	9
4.2. Uitlokken van data.....	10
4.2.1. Gestructureerd opstel.....	11
4.2.2. Verhaal aan de hand van prenten of video.....	12
4.2.3. Spontaan taalgebruik.....	12
4.3. Selectie van informanten.....	13
4.3.1. Regionale variatie.....	14
4.3.2. Geslacht.....	15
4.3.3. Leeftijd.....	15
4.4. Opname van data.....	15
4.4.1. Camerasetting.....	17
4.4.2. Setting.....	18
4.4.3. Chronologisch verloop.....	19
5. Pilotonderzoek.....	20
5.1. Fotomateriaal.....	20
5.2. Filmmateriaal.....	20
5.3. Camerasetting.....	20
5.4. Tijd.....	21
5.5. Vragenlijst.....	21
6. Aanpassingen.....	22
6.1. Fotomateriaal.....	22
6.2. Filmmateriaal.....	22
6.3. Afspraken met informanten.....	22
6.4. Vragenlijst.....	22
7. Verzamelen van data.....	23
7.1. De informanten.....	23
7.1.1. Selectievoorwaarden.....	23
7.1.2. Contacteren van informanten.....	23
7.2. De opnames.....	24
7.2.1. Plaats.....	24
7.2.2. Opnameverloop.....	25
7.2.3. Afsluiten.....	25

8. Verwerking data	26
8.1. Opslaan van opnamemateriaal	26
8.2. Persoonlijke vragenlijst.....	27
8.3. Invullijst ontvanger	27
9. Analyse data.....	28
9.1. Elan	28
9.2. Annotatietaal.....	28
9.3. Sjabloon	29
9.3.1. Tier actieve hand	30
9.3.2. Tier passieve hand.....	30
9.3.3. Tier gesproken component.....	30
9.3.4. Tier orale component	31
9.3.5. Tier fonologie	31
9.3.6. Tier speciale opmerking	31
9.3.7. Tier meervoudsvorming.....	31
REFERENTIES:	32

1. Noodzaak van een studie naar meervoudsvorming in Vlaamse Gebarentaal (VGT)

Het rapport over de onderzoeksmethodologie gebruikt voor het onderzoek naar meervoudsvorming in VGT, richt zich tot personen die zelf onderzoek naar VGT of andere gebarentalen wensen te voeren. Met dit verslag wensen we beginnende of ervaren taalkundigen een leidraad te geven over een bepaalde methodologie die men kan toepassen bij grammaticaal onderzoek naar gebarentalen.

Dit deel van het rapport geeft een stand van zaken over taalkundig onderzoek naar meervoudsvorming in VGT. Daarnaast wordt ook nagegaan welke methodes in buitenlandse onderzoeken rond hetzelfde thema werden gebruikt. We bekijken deze studies kritisch en gaan na op welke manier bepaalde werkwijzen kunnen overgenomen worden voor dit onderzoek.

1.1. Bestaand onderzoek naar meervoudsvorming

De manieren waarop meervoud kan gevormd worden in VGT werden reeds beschreven. De eerste publicatie hieromtrent is van de hand van Van Herreweghe (1995) en kort daarop volgde een doctoraatsonderzoek van Vermeerbergen (1996), die de resultaten van dat onderzoek publiceerde in 1997. In 2002 werd er onder de vorm van een scriptie een studie specifiek naar meervoud in VGT uitgevoerd door De Gols. In de drie studies worden dezelfde mechanismen onderscheiden om meervoud te vormen;

- herhaling van (beweging van) een gebaar: het gebaar of de beweging van een gebaar wordt herhaald en telkens op een andere locatie gevormd om meervoud uit te drukken. (Vermeerbergen 1997 : 72)
- gebruik van cijfers (ook incorporatie): het cijfer wordt onmiddellijk voor of na het lexicale gebaar geplaatst of het cijfer wordt gelijktijdig met het gebaar gevormd (incorporatie). (Vermeerbergen 1997 : 73)
- gebruik van quantificeerders: specifieke gebaren zoals VEEL, VERSCHILLENDE kunnen voor of na het lexicale gebaar geplaatst worden. (Vermeerbergen 1997 : 73)
- gebruik van classificers: een classifier is een handvorm of een combinatie van handvormen met een oriëntatie van de hand. Deze handvorm wordt gebruikt om een referent voor te stellen en verwijst daarbij bijna steeds naar (een deel van) de vorm van de referent. (Vermeerbergen 1997 : 29). Er kan een meervoudige classifier gebruikt worden om meervoud aan te duiden, of een enkelvoudige classifier die dan meerdere keren op verschillende locaties wordt uitgevoerd. (Vermeerbergen 1997 : 73)
- dubbele articulatie: het tweehandig articuleren van een gebaar dat in de citeervorm eenhandig uitgevoerd wordt. (Van Herreweghe 1995 : 60)

De verschillende werken wagen zich echter niet aan een gedetailleerde beschrijving van de verschillende mogelijke vormen van meervoudsvorming. Meestal zijn ze ook niet gebaseerd op kwantitatieve data-analyse. Het eerste verslag over meervoud in VGT van Van Herreweghe (1995) is een verkenning van de taalkundige aspecten van een taal die tot dan toe nog niet intensief was onderzocht. Vooral op basis van resultaten die gekend waren voor andere gebarentalen (bvb. American Sign Language) ging Van Herreweghe (1995) na of dezelfde mechanismen te onderscheiden vielen in VGT. Vermeerbergen (1996) nam in haar onderzoek geen specifieke analyse van meervoudsvorming op. Haar bevindingen zijn gebaseerd op vaststellingen opgemerkt tijdens het bekijken van spontaan taalgebruik van tien informanten. De nood naar diepgaandere analyse van meervoudsvorming drong zich op. De licentieverhandeling van De Gols (2002) had als eerste opzet om data te verzamelen bij personen uit de vijf regio's in Vlaanderen. De meervoudsvorming zou door De Gols uitgelokt

worden door tekeningen. De methode is gebaseerd op de WUG-test (Berko 1958) voor gesproken talen. Er werd een lijst opgesteld van 400 tekeningen. Toen men deze onderzoeksmethode toepaste tijdens een pilootonderzoek op één dove persoon, bleek ze niet efficiënt.

Het onderzoek werd toch uitgevoerd met één informant en ongewijzigd uitlokmateriaal. Er werd aan de informant gevraagd om eerst de enkelvoudige vorm te gebaren van het voorwerp dat op de tekening te zien was en daarna een zin te maken waarin het gebaar in de meervoudsvorm voorkwam. Het resultaat was steeds dezelfde constructie:

IK HEBBEN "cijfer" "substantief gebaar"/.

Op basis van bovenstaand overzicht kan men stellen dat er nog geen kwantitatief onderzoek werd gedaan naar meervoudsvorming in VGT. Vooraleer men algemene resultaten kan voorleggen, is er een analyse van uitgebreide data nodig, wat tot nu toe nog niet gebeurd is voor meervoudsvorming in VGT. Vandaar de noodzaak van voorliggende studie.

2. Onderzoeksvragen

De studie naar meervoudsvorming in VGT stelt vijf onderzoeksvragen voorop:

1. Wat zijn de mogelijke verschijningsvormen van meervoud van substantivistische gebaren¹ in de VGT?
2. Wat zijn de regels voor meervoudsvorming van substantivistische gebaren in VGT?
3. Bestaat er voor elk enkelvoudig substantivistisch gebaar slechts één meervoudsvorm, zijn er gevallen waarin er geen meervoudsvorm is en/of zijn er gebaren met meerdere meervoudsvormen?
4. Indien er meerdere meervoudsvormen bestaan voor één enkelvoud, welke genieten de voorkeur in welke context?
5. Zijn bepaalde meervoudsvormen in bepaalde contexten verplicht?

¹ Vb.: AUTO, EI, KIND. We beperken het onderzoek enkel tot gebaren die men kan benoemen als substantieven.

3. Literatuurstudie

Voorafgaand aan het vastleggen van de onderzoeksmethodologie werden recente bestaande onderzoeken naar meervoudsvorming in andere gebarentalen bestudeerd. De bedoeling van de literatuurstudie is om de optimale onderzoeksmethodologieën te bepalen. Het doel was dus niet om een comparatieve analyse te maken van hoe meervoud gevormd wordt in andere gebarentalen. Enkel de verschillende onderzoeksmethodes werden met elkaar vergeleken. Belangrijkste criterium hierbij was de kwaliteit van de data omdat deze bepalend zijn voor de onderzoeksresultaten.

3.1. Duitse Gebarentaal (DGS of Deutsche Gebärdensprache)

In 2006 publiceerden Pfau en Steinbach het artikel *Pluralization in sign and speech: A cross-modal typological study* waarin ze aangeven welke verschillende strategieën DGS kent om meervoud te vormen.

Zij gebruikten voor hun onderzoek naar meervoudsvorming net die methode waarvan veel taalkundigen twijfelen of dit de meest optimale is, namelijk aan de hand van de geschreven taal. Pfau en Steinbach(2006) lieten zinnen in het geschreven Duits door een dove persoon vertalen naar DGS. Ze waren zich bewust van het feit dat gebarentaal op deze manier uitlokken problematisch is. Om die reden bouwden ze een controle in in hun onderzoek. Ze lieten namelijk de zinnen in DGS opnieuw vertalen naar geschreven Duits door een andere dove persoon.

Deze methode leek ons niet hanteerbaar voor het geplande onderzoek naar VGT. Onder meer door het verschil in modaliteit tussen een gebarentaal en een geschreven taal zijn er ook grammaticale verschillen tussen de twee. De geschreven taal volgt de grammatica van een gesproken taal, die een oraal-auditieve modaliteit kent; men produceert taal door te spreken (oraal) en men neemt taal waar door te luisteren (auditief). Gebarentalen kennen een gestueel-visuele modaliteit; men produceert taal met de handen (gestueel) en men neemt taal waar met de ogen (visueel). Zoals Vermeerbergen (2003) aanhaalt zorgt dit ervoor dat men in gebarentaal grammaticale mogelijkheden kent, die niet bestaan in gesproken en geschreven taal. Als belangrijkste onderscheidt zij het gebruik van ruimte en simultaneïteit. Haar besluit luidt dat gebarentalen -zoals gesproken talen- eigen grammaticale regels hebben.

Er zijn regels om het werkwoord te vervoegen, regels die bepalen hoe een juiste zin gebouwd wordt, regels die aangeven hoe een vraag eruit moet zien... . Onder meer omdat gebarentalen gestueel-visuele talen zijn, zien de grammaticale regels en structuren van deze talen er dikwijls anders uit dan de regels van gesproken talen. (Vermeerbergen 2003 : 12)

Om die reden kiezen wij er voor de methode die door Pfau en Steinbach (2006) werd gebruikt niet te volgen. De ene taal zou de andere te sterk beïnvloeden waardoor het resultaat van de uitlokking een productie in Nederlands met Gebaren² (NmG) zou kunnen zijn.

² Nederlands met Gebaren is een gebarensysteem. Een gebarensysteem is geen taal. Het is een kunstmatige combinatie van de gesproken taal en gebaren. In Vlaanderen is dit Nederlands met Gebaren. Dit komt erop neer dat je Nederlands spreekt en op hetzelfde moment de Nederlandse woorden ondersteunt met gebaren. De gebruikte gebaren zijn niet steeds dezelfde als in de Vlaamse Gebarentaal en de grammatica is die van het gesproken Nederlands. Een gebarensysteem wordt uitgevonden om een gesproken taal toegankelijker te maken.
<http://www.vlaamsegebarentaal.be/?q=node/17> (26 maart 2009)

3.2. Nederlandse Gebarentaal (NGT)

In 2003 verscheen het onderzoeksrapport van het Nederlands Gebarencentrum over meervoud in de NGT. De auteurs Harder, Koolhof en Schermer (2003) beschrijven welke onderzoeken er reeds gevoerd zijn, op welke manier en wat de resultaten zijn. Zo vernoemen ze de studie van Nijhoff en Zwitserlood (1999) waar het uitlokmateriaal bestond uit foto's. Aan vier moedertaalgebaarders werd gevraagd om 28 voorwerpen die te zien waren op 68 plaatjes te beschrijven in NGT. De 68 plaatjes werden verdeeld als volgt:

- 26 items met één referent
- 22 items met meer referenten, netjes geordend
- 20 items met meer referenten die door elkaar liggen of staan

Harder, Koolhof en Schermer (2003) bekritiseerden het gebruik van de foto's omdat dit materiaal het gebruik van classifiers als meervoudsvorming te veel zou stimuleren. Hun eigen uitlokmateriaal bestond uit Cd-roms van het Gebarencentrum met lexicon van NGT. Het lexicon wordt gebruikt in voorbeeldzinnen of teksten (in NGT, niet in geschreven taal) waarin ook het gebruik van meervoud voorkomt. De gebarentaalproducties zijn niet opgenomen met de bedoeling meervoud te laten zien, dus worden ze door de onderzoekers als min of meer spontaan beschouwd. Er werden twee Cd-roms gebruikt; "Gebaren Informatie en Documentatie Systeem" (1100 gebaren en 90 stukken tekst in NGT, totaal 20 minuten) en "Gebaren voor de Geestelijke Gezondheid" (950 gebaren en 17 stukken tekst in NGT, totaal 5 minuten).

Dit materiaal werd aangevuld met video's van themacursussen van het Gebarencentrum met als thema's "tijd", "sport" en "Tweede Wereldoorlog". In totaal analyseerde men 115 datasets waarin 291 keer meervoudsvorming voorkwam. De informanten waren alle dove personen die volgens de onderzoekers ook ervaren gebarentaalgebruikers zijn. Over hoeveel informanten het gaat, wordt echter niet vermeld.

Het aantal informanten bij het onderzoek van Nijhoff en Zwitserlood (1999) en het onderzochte lexicon is eerder beperkt. Men onderzocht de meervoudsvorming van 28 gebaren uitgevoerd door vier informanten. Om met meer zekerheid te kunnen spreken over algemene conclusies, kiezen wij er voor met meer informanten te werken en het aantal substantivistische gebaren uit te breiden.

Bij de studie uitgevoerd door Harder, Koolhof en Schermer (2003) hebben we vooral bedenkingen over het gebruikte materiaal. De Cd-roms en de opnames tijdens de themacursussen zijn niet gemaakt in een spontane setting maar ook niet in een specifieke uitloksituatie. Daarnaast is het niet bekend over hoeveel informanten het onderzoek beschikte.

3.3. Turkse Gebarentaal (TID of Türk İşaret Dilinin)

Heel recent, in 2008, rondde de Turkse moedertaalgebaarder Kubuş zijn scriptie af rond de analyse van de fonologie en morfologie van Turkse Gebarentaal (TID). Het stuk rond morfologie behandelt ook meervoudsvorming. Zijn methode bestond uit een classificatie van gebaren op basis van de Pfau en Steinbach classificatie (2005) in B-gebaren, C-gebaren, L-gebaren en M-gebaren. Zij gaan er vanuit dat in DGS meervoudsvorming gebeurt op grond van de fonologische kenmerken van gebaren. Daarbij onderscheiden ze vier verschillende soorten van zelfstandige gebaren:

- B-gebaren: deze gebaren zijn gelinkt aan een specifiek lichaamsdeel, wat niet betekent dat het gebaar op het lichaam dient gevormd te worden (vb.: MAN)
- C-gebaren: deze gebaren hebben een complexe beweging (vb.: FIETS). Ze zijn meestal tweehandig.
- M-gebaren: deze gebaren worden op de verticale middenlijn gevormd voor het lichaam (vb.: BOEK). Ze zijn meestal tweehandig.

- L-gebaren: deze gebaren worden op de laterale lijn gevormd (vb.: TREIN). Ze zijn meestal éénhandig.

Ook het fotomateriaal dat Kubuş (2008) gebruikte, deelde hij op in verschillende categorieën;

- enkelvoudig (één voorwerp op de foto)
- tweevoudig (twee voorwerpen op de foto)
- telbaar meervoud (meerdere voorwerpen op de foto)
- ontelbaar meervoud (meerdere voorwerpen op de foto)

In totaal maakte hij gebruik van 75 prenten die aan vijf respondenten werden getoond.

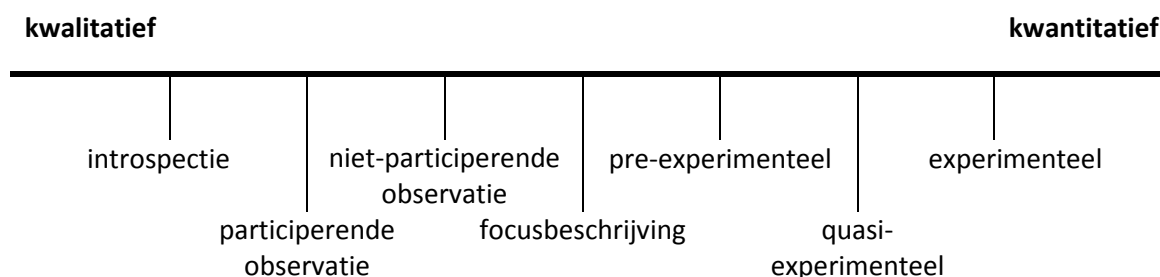
De opdeling in de vier categorieën lijkt ons zeer bruikbaar. De gebruikte prenten zijn echter niet steeds eenduidig te interpreteren. De gebaren die door de prenten werden uitgelokt waren beperkt tot 18 en de groep van respondenten is ook aan de kleine kant.

De classificatie van gebaren op basis van fonologische kenmerken, al dan niet volgens Pfau en Steinbach (2005), is een piste die we in het onderzoek naar VGT willen volgen.

4. Bepalen van de onderzoeksmethodologie

4.1. Kwantitatief versus kwalitatief

Algemeen gezien wordt er in onderzoek naar gebarentalen vaak een keuze gemaakt voor ofwel een kwantitatieve onderzoeksmethode ofwel een kwalitatieve. Ze worden meestal beschouwd als totaal verschillend en niet compatibel. Nochtans zijn er onderzoekers, zoals Larsen-Freeman en Long (1991) die deze twee methodes niet beschouwen als een dichotomie maar als een continuüm. Ze onderscheiden zeven methodes:

Ook wij zien de beide aanpakken als bruikbaar binnen een onderzoek, vandaar dat de studie naar meervoudsvorming in VGT beschouwd wordt als een kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Hierbij maken we voor een deel gebruik van de introspectieve aanpak. Volgens Larsen-Freeman en Long (1991) spreekt men van introspectie als de onderzoeker zijn/haar eigen taalkundig gedrag als onderzoeksobject neemt. Vermeerbergen en Van Herreweghe (te verschijnen)³ bevestigen dat deze methode binnen gebarentaalonderzoek vaak wordt gebruikt om de juistheid van bepaalde grammaticale uitingen te controleren. Hiervoor schakelt men het beoordelingsvermogen van een moedertaalgebaarder in. Deze aanpak heeft voor- en tegenstanders. De belangrijkste kritiek is dat de meeste moedertaalgebaarders geen formele opleiding gekregen hebben in gebarentaal linguïstiek. De status van moedertaalgebaarder zorgt er niet vanzelfsprekend voor dat iemand op eigen intuïtie taalkundige beoordelingen kan vormen.

Dit onderzoek maakt eveneens gebruik van het beoordelingsvermogen van een moedertaalgebaarder. Er wordt niet gevraagd aan een moedertaalgebaarder om eigen linguïstische producties te beoordelen op correctheid. Wel worden de data geanalyseerd door een dove moedertaalgebaarder en een horende onderzoeker met VGT als tweede taal. De moedertaalgebaarder kan bepaalde constructies beoordelen in die zin of ze correct uitgevoerd werden of niet. Zij kon bij bepaalde constructies vaststellen dat er een performatieve fout werd gemaakt en identificeerde 'versprekingen' en onafgewerkte uitingen. Het aanvoelen van de moedertaalgebaarder werd vaak in overleg met de horende onderzoeker getoetst aan wat taalkundig algemeen gekend is over VGT. In sommige gevallen werd het ter controle ook voorgelegd aan een moedertaalgebaarder met een opleiding in gebarentaal linguïstiek.

Tijdens het onderzoek naar meervoudsvorming in VGT is gebleken dat een dove onderzoeker met goede gebarentaalvaardigheden, in het geval van het onderzoek een moedertaalgebaarder maar dit is geen strikte vereiste, en taalkundige kennis van belang is voor onderzoek naar gebarentalen. Enerzijds is de kennis en intuïtie van die onderzoeker belangrijk voor studies naar gebarentalen waarvan nog niet alle (grammaticale) structuren

³ Hoofdstuk 4 is in grote mate gebaseerd op Vermeerbergen, M. & Van Herreweghe, M. (ingestuurd voor review). Data Collection. In: Woll, B., Steinbach, M. & Pfau, R. (Eds), Handbook on Sign Language Linguistics (te verschijnen binnen de Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK) series). Berlin: Mouton de Gruyter.

gekend zijn. Anderzijds verschaft de dove onderzoeker een vlotte toegang tot de Dovengemeenschap en zorgt dit voor een meer efficiënte selectie van informanten.

Ook heeft de aanwezigheid van een dove onderzoeker, en dus de afwezigheid van een horende onderzoeker, een positief gevolg op de kwaliteit van de data. Dit werd reeds in 1995 aangetoond door Lucas en Bayley en hun team (Lucas, Bayley en Valli 2001) die één van de eerste grootschalige datacollectie projecten voor de Amerikaanse Gebarentaal (ASL) uitvoerden. Hun opzet bestond er in om in zeven Amerikaanse steden gebarentaaldata te verzamelen. In totaal werkten 207 dove personen, zowel Afro-Amerikanen als blanken, mee aan dit project. Voor elke stad werd aan minstens één contactpersoon gevraagd om de namen van personen door te geven die al levenslang ASL-gebruikers zijn en minstens tien jaar lid zijn van de Dovengemeenschap. Deze contactpersonen waren telkens dove mensen die zelf in de buurt woonden en ze brachten telkens twee tot zeven gebaarders samen. Enerzijds kozen de onderzoekers voor een samenwerking met dove contactpersonen en anderzijds zorgde men er ook voor dat Afro-Amerikanen werden geïnterviewd door een dove Afro-Amerikaan en dat blanke doven ook een blanke dove interviewer hadden. Het team vond het heel belangrijk dat er geen horende onderzoekers aanwezig waren bij de interviews omdat de invloed van een horend persoon op de gebarentaaluitingen voor hen reeds aangetoond is;

It has been demonstrated that ASL signers tend to be very sensitive to the audio-logical and ethnic status of an interviewer (i.e., hearing or deaf, white or African American [Lucas and Valli 265:1992]. This sensitivity may be manifested by rapid switching from ASL to Signed English or contact signing in the presence of a hearing person (ibid.). (Lucas & Bayley 2005:48).

Dezelfde bevindingen zijn van toepassing op Vlaamse gebarentaligen. Dit betekent dat een dove onderzoeker voor de verschillende fasen van een onderzoek naar gebarentalen belangrijk is:

- selectie van geschikte informanten
- contacten leggen met de dove informanten
- opnames van de gebarentaaldata begeleiden
- analyse van de verzamelde data waarbij de intuïtie van de moedertaalgebaarder van belang is
- verspreiden van de resultaten van het onderzoek

Zoals de meeste taalkundige studies is ook het onderzoek naar meervoudsvorming focusbeschrijvend. De data worden verzameld en geanalyseerd om specifiek de meervoudsvorming te beschrijven. Larsen-Freeman en Long (1991) verduidelijken dat een onderzoek dat gebruik maakt van focusbeschrijving, specifieke aspecten van een taal of van een probleem beschrijft. De meeste taalkundige studies gebaseerd op een corpus vallen onder deze categorie. Men verzamelt data (geschreven taal, gesproken taal of gebarentaal) en gaat dan op zoek naar een welbepaald woord, een zin of structuur.

4.2. Uitlokken van data

Vermeerbergen en Van Herreweghe (te verschijnen) stellen dat de kwaliteit van de data in grote mate de onderzoeksresultaten beïnvloedt en de kwaliteit wordt dan weer bepaald door de manier waarop de data uitgelokt worden. Afhankelijk van het uitlok materiaal zal de taalproductie en dus het onderzoeksresultaat verschillen. Uitingen zoals geïsoleerde zinnen tonen een ander beeld dan bijvoorbeeld spontaan taalgebruik in een dialoog of het vertellen van een verhaal.

Er bestaan verschillende technieken om data uit te lokken, zoals eveneens beschreven door Larsen-Freeman en Long (1991). Voor het onderzoek naar meervoudsvorming in VGT combineren we drie methodes; het gestructureerd opstel, de uitlokking aan de hand van

videobeelden en het spontane taalgebruik. Hierdoor bekomen we data die bestaan uit geïsoleerde gebaren en contextuele uitingen (verhalen, dialogen,...).

Voor het gestructureerd opstel maken we gebruik van foto's die geïsoleerde uitingen uitlokken. Het materiaal is visueel zonder enige invloed van een geschreven taal.

Op basis van buitenlandse onderzoeken werd beslist het volgende uitlok materiaal te gebruiken:

- vier categorieën van foto's: één object, twee objecten, meerdere objecten (telbaar), meerdere objecten (ontelbaar) (Kubuş 2008)

Daarnaast lokken we ook uitingen uit aan de hand van films. Hierbij proberen we de voorwerpen die op de foto's te zien zijn ook in het videomateriaal te laten terugkomen:

- reclamefilm van het automerk Kia
- tekenfilm *Birds*

Ook spontaan taalgebruik dient vertegenwoordigd te zijn in het onderzoek. Dit kan door gebruik te maken van bestaande opnames.

4.2.1. Gestructureerd opstel

Indien men gebruik maakt van georganiseerde stimuli om uitdrukkingen uit te lokken, spreekt men van gestructureerd opstel, zoals beschreven door Larsen-Freeman en Long (1991). Ter verduidelijking geven zij het bekende voorbeeld van het onderzoek naar woordvolgorde in Italiaanse Gebarentaal waarvoor Volterra e.a. (1984) specifiek uitlok materiaal ontwierp. Het materiaal bestaat uit achttien paren van tekeningen met slechts één contrasterend element (bvb. 'de kat zit onder stoel' versus 'de kat zit op de stoel'). Zowel de gebaarder als de ontvanger krijgen de prenten voor zich. Op elk blad staat één paar van tekeningen. Bij de gebaarder is één van de twee aangeduid met een pijl. Die tekening moet hij/zij beschrijven. De ontvanger dient dan op de eigen prenten, waar geen pijl op staat, aan te geven welke tekening overeenstemt met de beschrijving van de gebaarder.

Het onderzoek naar meervoudsvorming in VGT gebruikt ook georganiseerde stimuli om uitdrukkingen uit te lokken. Er werd digitaal fotomateriaal verzameld van in totaal 39 voorwerpen. Van elk voorwerp werden vier foto's gezocht (enkelvoudig, tweevoudig, telbaar meervoud en ontelbaar meervoud). Dit brengt het totaal op 156 foto's die door de informant worden gebaard.

Sommige foto's komen uit het vergelijkend onderzoek naar meervoudsvorming in Nederlandse Gebarentaal, Duitse Gebarentaal, Turkse Gebarentaal en Kata Kolok⁴ door Zwitserlood, Perniss en Özyurek (nog lopend).

Sommige foto's werden niet gebruikt op aangeven van Zwitserlood en Özyurek die lieten weten dat ze niet het gewenste gebaar opleverden. Dergelijke foto's werden vervangen door meer eenduidige prenten.

De 39 voorwerpen die in het onderzoek naar meervoudsvorming in VGT worden gebruikt bestaan uit de 13 objecten uit het vergelijkend onderzoek van Zwitserlood, Perniss en Özyurek uitgebreid met nog 26 zelfgekozen objecten (zie bijlage I). Op basis van de fonologische kenmerken van het gebaar werd er al dan niet gekozen voor bepaalde voorwerpen. Zoals reeds eerder aangehaald, wil dit onderzoek ook nagaan of fonologische kenmerken van een gebaar enige invloed hebben op de meervoudsvorming, naar analogie met de classificatie van Pfau en Steinbach (2005). Vandaar dat er foto's werden gezocht van voorwerpen waarvan de gebaren kunnen geclassificeerd worden als ofwel B-gebaren, C-gebaren, M-gebaren of L-gebaren. In de uiteindelijke lexiconlijst gebruikt voor dit onderzoek werden 29 gebaren

⁴ Kata Kolok is de gebarentaal in een klein dorp in Bali.

geclassificeerd als B-gebaren, 15 als C-gebaren, 12 als M-gebaren en 7 als L-gebaren. Eén gebaar werd ondergebracht onder zowel de C- als L-gebaren en twee werden geclassificeerd als zowel M- en C-gebaren.

De meeste foto's werden gevonden op internet en enkele werden zelf aangemaakt. Ze dienden allemaal te voldoen aan dezelfde voorwaarden:

- eenduidig, niet vatbaar voor interpretatie
- voldoende groot formaat
- het voorwerp moet een ondergrond hebben (geen gewone witte achtergrond maar een ondergrond die in contact staat met het voorwerp)

4.2.2. Verhaal aan de hand van prenten of video

Een andere manier om gebarentaaldata uit te lokken die aangegeven wordt door Larsen-Freeman en Long (19991) is aan de hand van visueel materiaal om zo de interferentie van een geschreven of gesproken taal te vermijden. Als voorbeeld geven ze het prentenverhaal. De informant bekijkt een prentenverhaal of video om erna de inhoud na te vertellen. Dit visueel uitlok materiaal bevat normaal gezien geen linguïstische informatie in de vorm van geschreven tekst of ondertiteling. Enkele prentenboeken die vaak gebruikt worden voor gebarentaalonderzoek zijn; *The Horse Story* (Hickmann 2003), *The Snowman* (Briggs 1978) en *Frog, where are you* (Mayer 1969). Van het boek *The Snowman* werd in 1982 een animatiefilm gemaakt.

Eigen ervaring leert dat recente onderzoeken steeds meer gebruik maken van videobeelden om gebarentaaldata uit te lokken. Dit kunnen tekenfilms zijn maar ook reclamefilms, zelf geënceneerde verhalen gespeeld door acteurs, fragmenten uit films of fragmenten uit Tv-programma's zoals *Funniest Home Video's*. De onderzoeker bepaalt afhankelijk van de onderzoeksvragen en het topic zelf welke vorm van visueel materiaal het meest geschikt is.

Ook dit onderzoek maakt gebruik van videomateriaal. Hiervoor ging de voorkeur uit naar een film of video waarbij mensen, dieren en/of voorwerpen een rol speelden. Zo is er één reclamefilm geselecteerd waar auto's en mensen in voorkomen.

We hadden liever geen tekenfilm gebruikt omdat dit op zich een heel specifiek genre is dat ook een specifiek taalgebruik uitlokt, namelijk een meer verhalende stijl. Het is de bedoeling om alledaags taalgebruik uit te lokken op een volwassen niveau. Met een tekenfilm of een prentenboek dat eerder bedoeld is voor kinderen loopt men het risico dat de gebaarder het taalgebruik gaat afstemmen op wat voor dat genre gepast is.

Animatiefilms zijn wel veel makkelijker te vinden op internet dan reële situaties uit het echte leven die dan ook nog eens meervoudsvormen uitlokken. Uiteindelijk werd er gekozen om met één film te werken en één tekenfilm die voldeed aan de voorwaarden. Achteraf bleek dat alle informanten, zowel de gebaarders als de ontvangers, de tekenfilm heel grappig vonden en aangenaam om na te vertellen in VGT door het sterk visuele karakter.

In de beide video's komen voorwerpen terug die ook in het fotomateriaal werden opgenomen (AUTO – MENS - MENSEN – VOGEL).

Ze werden allebei van internet gedownload.

4.2.3. Spontaan taalgebruik

Sommige gebarentaalonderzoekers kiezen er voor om bij een bepaalde activiteit of evenement binnen de Dovengemeenschap gebarentaaldata te verzamelen. Ze filmen dan toespraken van dove personen, lessen die gegeven worden door een dove docent, conversaties tussen twee dove gebaarders zonder vooraf te bepalen wat het onderwerp zal zijn. Opnieuw heeft men in deze situatie als onderzoeker geen controle over wat de data zullen opleveren. Indien de data wel de structuren opleveren die deel uitmaken van de studie, is het niet zeker of die

kwantitatief voldoende voorbeelden zullen bevatten. Kwalitatief zullen de data wel de meest natuurlijke taalvorm aanleveren zonder enige invloed van een andere taal of uitlokmateriaal. In eerste instantie worden er bij dit onderzoek geen opnames gepland rond spontaan taalgebruik. Het onderzoek kan aangevuld worden met bestaande opnames van spontaan taalgebruik die door andere onderzoekers naar Vlaamse Gebarentaal werden gemaakt.

4.3. Selectie van informanten

Niet alle gebruikers van een bepaalde taal tonen eenzelfde vaardigheid in die taal. Dit is van toepassing op de gebruikers van om het even welke taal, maar is nog meer het geval voor gebarentaalgebruikers. Uiteraard heeft dit te maken met het feit dat 90 – 95 % van alle dove kinderen horende ouders hebben (Schein 1993) die de gebarentaal niet machtig zijn. Meestal zullen dove kinderen pas de gebarentaal verwerven op het moment dat ze naar de dovenschool gaan. Dit kan op een vroege of late leeftijd zijn, of nooit aangezien sommige ouders er voor kiezen hun kind(eren) strikt oraal op te voeden zonder gebarentaal. Het gevolg is dat slechts een minderheid van de gebaarders kunnen beschouwd worden als moedertaalgebaarders. Vaak zullen ook de ouders van die gebaarders zelf niet de gebarentaal als moedertaal hebben. Deze speciale situatie waarbij een doof kind niet automatisch de gebarentaal als moedertaal verwerft, beïnvloedt de gebarentaalvaardigheid.

Voor gesproken taalonderzoek houdt men vast aan de voorwaarde van een moedertaalspreker als studieobject. Het zou vrij abnormaal zijn om grammaticale structuren van een taal te bestuderen via de productie van een niet-moedertaalspreker.

Ook voor gebarentaalonderzoek is de moedertaalvoorwaarde van groot belang, maar moeilijker te vervullen. Zoals aangegeven door Vermeerbergen en Van Herreweghe (te verschijnen) bestaat algemeen de consensus dat de meest veilige informant voor gebarentaalonderzoek een derde generatie⁵ gebaarder is. Deze personen zijn in kleine gemeenschappen zoals de Dovengemeenschap moeilijk te vinden. Vaak nemen onderzoekers dan ook genoegen met de tweede beste optie en proberen ze zelf voorwaarden te stellen aan hun informanten om zo nauw mogelijk aan te sluiten bij het model van de moedertaalgebaarder.

De informanten voor het meervoudsonderzoek moeten de taalgemeenschap weerspiegelen. Dit betekent dat we rekening houden met regionale variatie, geslacht en leeftijd.

Het profiel van de informanten wordt bepaald aan de hand van een bevraging. De enquête wordt na de opname aan de informant voorgelegd. Bij het invullen van de enquête is de dove onderzoeker aanwezig, die bijkomende uitleg kan geven bij bepaalde vragen. Aan de hand van vragen rond persoonlijke gegevens (adres, geslacht, moedertaal), schoolloopbaan, lidmaatschap van dovenverenigingen, gezinssituatie en het taalgebruik thuis wordt er van elke respondent een taalprofiel opgesteld. Deze metadata worden ook bewaard in een databank.

Zoals eerder beschreven, probeert een onderzoeker die informanten te selecteren die het best aansluiten bij het model van de moedertaalgebaarder. Aangezien we voor dit onderzoek afhankelijk waren van de vrijwillige medewerking van de dove respondenten, was het niet steeds mogelijk om te selecteren. Wel ging de dove onderzoeker actief op zoek naar personen die aan zo veel mogelijk van de volgende criteria voldeden:

- vroege verwerving van Vlaamse Gebarentaal
- naar dovenschool geweest (minstens lager onderwijs in dovenschool)
- dagelijks gebruik van VGT (bvb. met de ouders, met de partner, in het gezin, op het werk)
- actief lid van de Vlaamse Dovengemeenschap

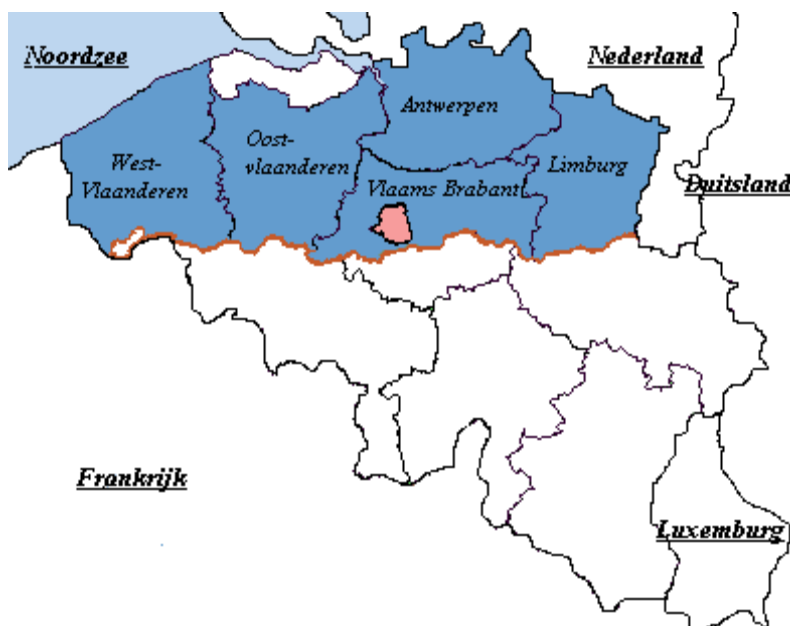
⁵ Doof kind van wie zowel de ouders als grootouders doof zijn en gebarentaligen.

Dankzij het feit dat de onderzoeker zelf een actief lid is van de Vlaamse Dovengemeenschap kan ze de gebarentaalvaardigheid van de kandidaten vaak beoordelen. Ook op basis van haar intuïtie en kennis werden informanten geselecteerd.

4.3.1. Regionale variatie

VGT bestaat uit regionale varianten en kent geen standaardvorm zoals het gesproken Nederlands (Standaardnederlands). Het is zo dat deze varianten ontstaan zijn in en rond de dovenscholen in Vlaanderen. Dat was en is de plaats waar de meeste dove kinderen voor het eerst in contact komen met gebarentaal. Deze varianten worden dan ook genoemd naar de plaats of streek waar de dovenschool gevestigd is. Zo spreekt men van de Oost-Vlaamse variant, van de West-Vlaamse variant,... Door de toenemende mobiliteit van de maatschappij in het algemeen en de technologische ontwikkelingen met specifieke gevolgen voor de Dovengemeenschap (webcam chat, videofoon, VGT op websites, VGT in media, DVD's in VGT) zijn de verschillen tussen deze varianten niet meer overheersend. Men kan wel spreken van de Vlaamse Gebarentaal, zoals ook wordt aangehaald in De Weerd et al. (2003)

Ondanks de bestaande verschillen voor wat betreft de 'gebarenschat' of het lexicon zijn (gebaren)taalkundigen en gebarentaalgebruikers van mening dat alle Vlaamse gebaarders één en dezelfde taal gebruiken en dat het dus gerechtvaardigd is om te spreken van één Vlaamse Gebarentaal. Deze mening is gebaseerd op het gegeven (wetenschappelijk onderbouwd) dat alle zogenaamde 'varianten' een gelijkaardige grammaticale structuur vertonen en dus enkel een gedeelte van de 'gebarenschat' verschilt, en op het vermoeden dat het gedeelte gebaren dat verschilt relatief klein is. Doven uit verschillende regio's lijken immers vrijwel probleemloos met elkaar te kunnen communiceren.
(De Weerd et al. 2003: 19)

Figuur 1: De Vlaamse provincies

De Vlaamse Gebarentaal kent vijf regionale varianten die samenvallen met de provincies; de Oost-Vlaamse, de West-Vlaamse, de Antwerpse, de Limburgse en de Vlaams-Brabantse variant.

Hierbij maken we echter de kanttekening dat vele dove personen een mengvorm van verschillende varianten gebruiken. Dit is ook gebleken bij het verzamelen van data voor dit onderzoek. Terwijl De Weerd et al. (2003) aangeven dat door toenemend contact tussen dove personen, de grotere mobiliteit en interregionale huwelijken er een soort van spontane

standaardisering gebeurt, zorgen diezelfde factoren er ook voor dat een gebaarder een mengvorm ontwikkelt. Dove personen die vroeger in Brugge naar de dovenschool gingen en later naar Gent verhuisden, kunnen een mengvorm West-Vlaams / Oost-Vlaams vertonen. Ook interregionale huwelijken liggen aan de basis van een mengvorm van verschillende varianten. Het lijkt erop dat gebarentaligen zich hier erg van bewust zijn. Vaak heeft een informant die deelnam aan dit onderzoek gesteld dat hij/zij geen zuivere vorm van één specifieke variant gebruikt. De uiting MINGEN wg1⁶ kwam vaak terug.

Deze studie wenst in haar corpus alle regionale varianten op te nemen als ook de mengvormen, die volgens ons een onderdeel uitmaken van het standaardiseringproces. Om te kunnen spreken van een representatief resultaat kiezen we er voor om van elke variant minstens vier gebaarders te betrekken.

4.3.2. Geslacht

In deze studie proberen we het evenwicht aan mannelijke en vrouwelijke informanten te respecteren. Zoals voor gesproken talen reeds werd aangetoond dat geslacht het taalgebruik beïnvloedt en mannen en vrouwen dus een ander taalgebruik hebben, is dit ook van toepassing voor gebarentalen. Lucas (2001) beschreef reeds in *The Sociolinguistics of Sign Languages* hoe ook gebarentalen onderhevig zijn aan sociale en culturele variatie.

Voor Vlaamse Gebarentaal werd dit in 2004 verkennend onderzocht door Antoons en Boonen. Hun bevindingen toonden aan dat er inderdaad een verschil bestaat in gebarentaalgebruik tussen mannen en vrouwen. Aangezien tot 1970 dove jongens en meisjes apart werden onderwezen, is dit niet verwonderlijk.

Omdat er in Vlaanderen algemeen aangenomen wordt dat het relevant is om in gebarentaalonderzoek rekening te houden met de variable “geslacht”, zal ook bij de datacollectie voor dit specifiek onderzoek gezocht worden naar een evenwicht tussen mannelijke en vrouwelijke informanten.

4.3.3. Leeftijd

De derde variabele is leeftijd. Net zoals aangetoond werd dat geslacht een invloed heeft op taalgebruik, is dat ook het geval voor leeftijd.

Dit aspect werd eveneens opgenomen in de studie van Antoons en Boonen (2004). Zij stelden vast dat verschillende generaties een ander gebaar gebruikten voor eenzelfde concept.

(...) we also paid attention to so-called shifts, that is, the use of a completely different sign by deaf people of consecutive generations from the same region(...) (Antoons & Boonen 2004: 77)

Blijkbaar slaat een bepaalde vorm ook soms een generatie over; terwijl de eerste generatie het gebaar a verkiest, gebruikt de tweede generatie voor hetzelfde concept gebaar b en de derde generatie grijpt terug naar gebaar a.

Op basis van deze bevindingen en internationale indicaties dat leeftijd ook gebarentaalgebruik beïnvloedt, zullen we in de samenstelling van de respondenten verschillende leeftijdscategorieën opnemen.

4.4. Opname van data

Vermeerbergen en Van Herreweghe (te verschijnen) merken terecht op dat het vastleggen van de taaluitingen één van de specifieke uitdagingen is bij het verzamelen van gebarentaaldata. Dit kan enkel door deze te filmen met een camera. Hierbij staat de onderzoeker voor een

⁶ MINGEN wg1 is een transcriptie in glossen van een uiting in VGT. Vertaald naar geschreven Nederlands betekent dit: “Ik meng”.

moeilijke keuze, ofwel verkiest men data van een hoge kwaliteit ofwel probeert men de setting zo weinig mogelijk te beïnvloeden door kleine en weinig camera's te gebruiken. Het is algemeen geweten dat een formele opnamesetting de taalproductie van de informanten kan beïnvloeden. De stijl of het register van de taal wordt aangepast aan de meer formele of experimentele setting. Voor gebarentaalproductie is het ook zo dat de gesproken taal van de maatschappij een grote invloed heeft. In de meeste landen wordt de nationale gebarentaal nog niet als evenwaardig aan de gesproken taal van dat land beschouwd. Ook al is de gebarentaal erkend en wordt deze aanzien als een volwaardige taal, dan nog is ze de taal van een culturele en taalminoriteitsgroep, omgeven door een meerderheid met een andere taal. In vele Dovengemeenschappen wordt de taal van de (horende) meerderheidscultuur ervaren als meer gepast in formele settings. Dit betekent dat een onderzoeker het risico loopt dat een gebaarder zijn/haar taalgebruik zal aanpassen in een te formele of experimentele setting.

Anderzijds, zo geven Vermeerbergen en Van Herreweghe (te verschijnen) aan heeft een onderzoeker nood aan opnamemateriaal van een hoge kwaliteit om deze te kunnen analyseren en kiest men er vaak voor om toch meerdere camera's in goede, zichtbare posities op te stellen.

Terwijl de formaliteit van de situatie de gebarentaalproductie kan beïnvloeden, is het ook zo dat de aanwezigheid van een onderzoeker met beperkte gebarentaalvaardigheden gevolgen kan hebben voor de kwaliteit van de data. Dove personen zullen hun gebarentaal aanpassen zodat die onderzoeker hen gemakkelijker begrijpt. Die aanpassingen gebeuren hoofdzakelijk op het grammaticale niveau, men zal namelijk de structuur van de gesproken taal volgen. Hierdoor zal het verzamelde materiaal eerder gelijkenissen vertonen met een gebarensysteem dan met gebarentaal.

Om op bovenstaande kwesties een antwoord te bieden, stellen Vermeerbergen en Van Herreweghe (te verschijnen) voor dat de onderzoeker volgende zaken in acht neemt:

- de opnames organiseren op een locatie die voor de dove informanten vertrouwd is (in een dovenclub, bij iemand thuis)
- een dove gesprekspartner voorzien, bij voorkeur iemand die de gebaarder kent
- de aanwezigheid van mensen die beperkte gebarentaalvaardigheden bezitten vermijden
- gebruik maken van kleine camera's
- geen bijkomende verlichting plaatsen
- de eerste tien minuten van de opnames niet gebruiken voor analyse, maar wel die tijd gebruiken om de gebaarder aan de setting te laten wennen

Toch kan een onderzoeker valabele redenen hebben om te kiezen voor een opnamesetting waarbij de technische mogelijkheden maximaal zijn en er toch enkele formele afspraken worden gemaakt met de gebaarder. Dan probeert men met de volgende zaken rekening te houden:

- kledij van de gebaarder is best effen en donker om het contrast met de handen en de zichtbaarheid te vergoten
- de achtergrond achter de gebaarder mag niet te druk of afleidend zijn
- positie van de gebaarder is van belang aangezien het een ander perspectief geeft voor de onderzoeker indien de informant neerzit of rechtstaat
- lichtinval is belangrijk voor de camera, waarbij men frontaal licht moet vermijden
- meerdere camera's kunnen noodzakelijk zijn, afhankelijk van het onderzoeksthema. Men kan er voor opteren om bijvoorbeeld één camera te laten inzoomen op het gelaat om non-manuele markeerders te onderzoeken. Ook kan een camera bovenop de handen van de gebaarder gericht worden om zo de relatie van de handen tegenover het lichaam en de plaats van de handen in de ruimte beter te kunnen zien.
- de camera(s) moet(en) zodanig worden ingesteld dat de onderzoeker een volledig beeld heeft van de gebaren. Meestal opteert men om de camera diagonaal op de actieve hand te

richten. Een frontaal beeld verliest aan dimensie en maakt de analyse moeilijker. Een camera in bovenaanzicht kan ook interessant zijn, zoals hierboven aangegeven.

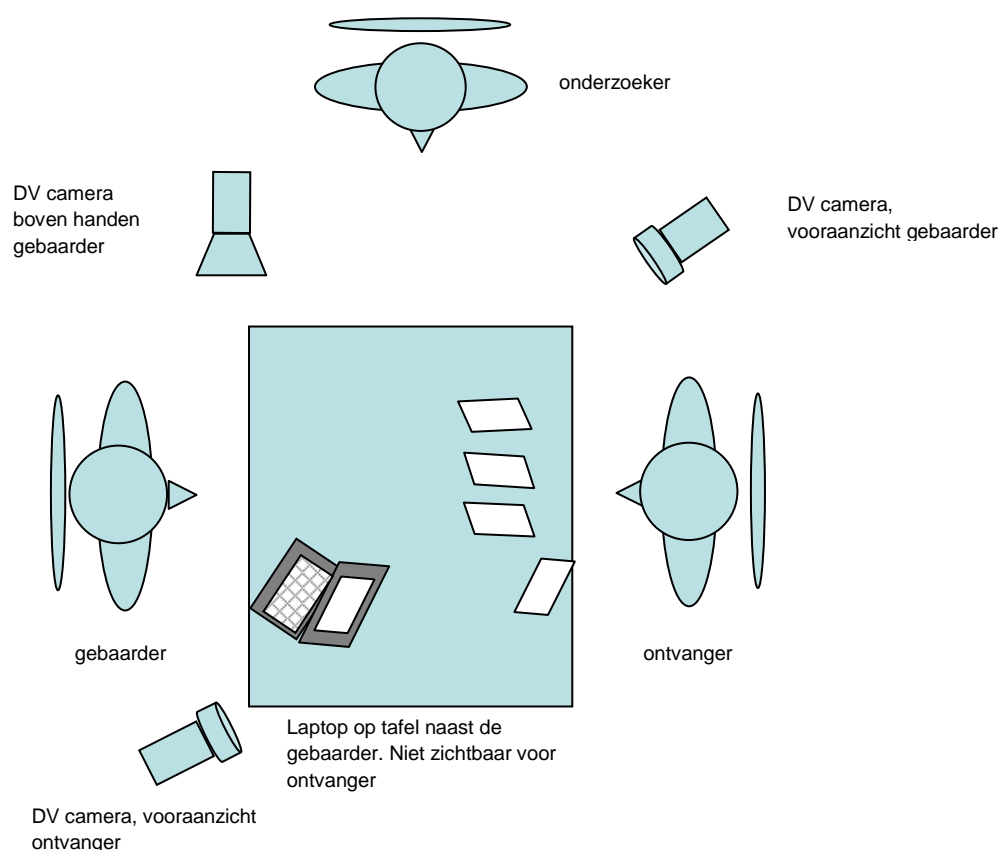
- dat de handen van de gebaarder vrij zijn. Uitlokmateriaal mag dus niet door de informant vastgehouden worden terwijl hij/zij gebaart.
- de informant gebaart best niet indien hij/zij nog naar het materiaal aan het kijken is.

Bij het bepalen van de opnamesetting voor het meervoudsonderzoek werd er gekozen voor een vrij formele situatie waarbij de onderzoekers technisch de meest optimale kwaliteit van data nastreven. Om de informanten niet te sterk te beïnvloeden met deze formele setting werden bepaalde voorwaarden vervuld:

- de opnames werden georganiseerd op een locatie die voor de dove informanten vertrouwd is (in een dovenclub, bij iemand thuis)
- er werd telkens een dove gesprekspartner voorzien (de ontvanger). Beide informanten kenden elkaar.
- de opnames werden geleid door een dove onderzoeker zonder de aanwezigheid van horende mensen
- er werd gebruik gemaakt van drie kleine digitale camera's
- er werd geen bijkomende verlichting geplaatst
- de onderzoeker liet de informanten steeds wat met elkaar gebaren terwijl zij de camera's, die bij voorkeur al opgesteld staan, juist afstelde. Deze spontane conversaties zorgen ervoor dat de informanten zich op hun gemak voelen en minder aandacht schenken aan de camera's. Bijkomend werden de eerste 5 minuten gewijd aan een proefreeks, gedurende dewelke beide informanten de methode van het onderzoek leren kennen en vragen kunnen stellen. De data geproduceerd tijdens deze oefenreeks worden niet geanalyseerd. De informanten krijgen vooraf enkel een proefreeks te zien, het fotomateriaal voor het eigenlijke onderzoek wordt niet voor aanvang getoond of bekeken.

4.4.1 Camerasetting

Voor het meervoudsonderzoek wordt gewerkt met drie camera's. Eén is schuin gericht op de gebaarder met focus op de actieve hand, waarbij men het gelaat, de romp en de handen ziet. Aangezien de camera niet frontaal op de gebaarder gericht is, is het aangewezen ook een camera te voorzien die de actieve hand van de gebaarder van bovenaf filmt. Het verlies van het driedimensionale perspectief wordt hierdoor opgevangen. De derde camera wordt schuin gericht op de ontvanger, waarbij men ook hier het gelaat, de romp en beide handen filmt, met focus op de actieve hand. De camera's worden bediend door een dove persoon.

Figuur 2: Camerasetting opname meervoudsonderzoek

4.4.2. Setting

Voor het meervoudsonderzoek wordt gewerkt met een laptop op een tafel en uitgeprinte reeksen van foto's. De gebaarder neemt plaats aan de laptop, de ontvanger gaat op de stoel tegenover de gebaarder zitten en krijgt de uitgeprinte reeksen foto's, de invullijst en een balpen. Het is beter dat de ontvanger niet de hele bundel in de handen houdt. De foto's worden per reeks door de onderzoeker op de tafel gelegd vóór de ontvanger.

De gebaarder ziet een foto verschijnen op de laptop en beschrijft deze in VGT. De ontvanger zoekt de overeenstemmende foto op zijn/haar reeks nadat de gebaarder aangaf dat hij/zij klaar is met de beschrijving. De gebaarder kan dus zelf aangeven dat de beschrijving van de foto gedaan is en dat de ontvanger de foto mag zoeken.

De foto's in de reeks zijn genummerd. De ontvanger schrijft het nummer van de foto die volgens hem/haar gebaard werd neer op de invullijst.

Om de volgende foto te zien, drukt de gebaarder op de gepaste knop (spatiebalk, enter, muisbalk of pijl →).

Als alle foto's aan bod zijn gekomen wordt er een pauze voorzien.

Naast de foto's worden twee video's gebruikt. Na de pauze krijgt de informant op de laptop het eerste filmfragment te zien. Hij/zij bekijkt dit (mag meermaals bekeken worden) en vertelt dan aan de ontvanger in VGT wat hij/zij zag. Daarna wordt hetzelfde herhaald voor het tweede fragment.

4.4.3. Chronologisch verloop

De dove onderzoeker nodigt twee informanten uit in het lokaal waar bij voorkeur de camera's al staan opgesteld. Ze vraagt wie van de twee wil gebaren en laat gebaarder en ontvanger plaatsnemen. Hierna wordt de setting van het meervoudsonderzoek uitgelegd:

- doel van de camera's
- gebruik van de laptop
- plaats van de gebaarder
- plaats van de ontvanger
- taak van de gebaarder
- taak van de ontvanger

Er wordt niet uitgelegd dat het gaat om een onderzoek naar meervoud. Na het overlopen van de planning worden de camera's aangezet en nog door de onderzoeker correct afgesteld. Ofwel beginnen de informanten automatisch een gesprek, ofwel vraagt de onderzoeker aan de gebaarder om iets over zichzelf te vertellen. Dit wordt reeds opgenomen. Als de onderzoeker aanvoelt dat men voldoende aan de camera gewend is, vraagt ze om te starten met het fotomateriaal.

De onderzoeker blijft op de achtergrond van het gebeuren zodat de interactie ontstaat tussen de gebaarder en ontvanger.

Als men aan het einde van het fotomateriaal is gekomen, wordt de camera stopgezet en is er een pauze voorzien. Daarna wordt de nieuwe opdracht uitgelegd. De gebaarder bekijkt het filmfragment tot hij/zij aangeeft het voldoende bekeken te hebben. Als de gebaarder klaar is, vertelt hij/zij het filmfragment na voor de ontvanger. Dit wordt herhaald tot beide filmfragmenten aan bod zijn gekomen.

Na afloop wordt aan de informanten gevraagd om de vragenlijst over hun persoonlijke achtergrond in te vullen. Dit gebeurt samen met de dove onderzoeker die indien nodig bijkomende uitleg kan geven bij de vragen. Ook krijgen de informanten een document ter ondertekening waarin ze hun toestemming geven aan het Vlaams GebarentaalCentrum vzw om het opnamemateriaal te gebruiken voor onderzoek naar de Vlaamse Gebarentaal.

5. Pilootonderzoek

Om het uitlok materiaal te valideren en na te gaan of de opnamesetting werkbaar is, werd een pilootonderzoek georganiseerd. Doel was enerzijds om na te gaan of het fotomateriaal die gebaren aanleveren die de onderzoekers beogen. Anderzijds moest ook blijken of het inzetten van drie camera's de informanten niet beïnvloedt. Het pilootonderzoek geeft daarenboven ook een vermoeden van hoelang één opnamesessie zal duren.

Aan het pilootonderzoek namen vier informanten deel, die twee duo's vormden (gebaarder – ontvanger). In totaal werden zes opnames gemaakt. De opnames zullen niet gebruikt worden in de analyse van het onderzoek naar meervoudsvorming in VGT aangezien zij enkel als doel hadden het materiaal te verifiëren en valideren.

5.1. Fotomateriaal

Tijdens het pilootonderzoek bleek dat één foto uit de reeks voor de gebaarder niet overeenstemde met de reeks voor de ontvanger. Hierdoor zocht de ontvanger naar een foto die niet in de reeks was opgenomen. Dit werd aangepast.

Sommige foto's leverden niet het gewenste gebaar op. Deze foto's werden allemaal vervangen door duidelijkere afbeeldingen.

Eén foto gaf niet het gewenste resultaat omdat de ontvanger al bij de eerste informatie die de gebaarder gaf (nl. HAMBURGER) op zoek ging naar de juiste foto, terwijl de foto de productie van FRIETEN wou uitlokken aan de hand van de twee frieten die op de hamburger lagen. Hier werd niet beslist om de foto te vervangen, maar wel om bij de uitleg aan de informanten duidelijk te stellen dat de ontvanger pas op zoek gaat naar de foto als de gebaarder aangeeft klaar te zijn met de beschrijving van de foto.

Figuur 3: Uitlok materiaal voor meervoudsvorm FRIETEN

In de reeksen waren vier foto's van koffiemokken en vier foto's van koffiekopjes verwerkt. De dove onderzoeker vermoedde dat er voor de twee een verschillend gebaar zou worden gebruikt. Tijdens het pilootonderzoek bleek echter dat de foto's van mokken en kopjes voor verwarring zorgden. De foto's van de koffiekopjes werden uit het materiaal gehaald.

5.2. Filmmateriaal

Bij het pilootonderzoek werd één film gebruikt, een korte reclamefilm van het automerk Kia. De informanten vonden het een visueel duidelijke film en ook grappig.

5.3. Camerasetting

Het klaarzetten van de drie camera's vroeg wel veel tijd, maar de informanten vonden het aantal camera's niet storend. De onderzoeker legde duidelijk uit waarom er drie camera's gehanteerd werden. Tijdens het bekijken van de opnames bleek dat het waardevol is te werken met drie camera's. De ontvanger wordt ook gefilmd en die opnames verklaren soms waarom een gebaarder iets herhaalt of anders formuleert. Bij sommige producties bleek het nodig om de handen van de gebaarder in bovenaanzicht te zien. Zo leek het gebaar VIJF in één van de opnames vanuit het perspectief in vooraanzicht eerder het gebaar VIER. Na controle van de opname gefilmd uit bovenaanzicht bleek echter dat het om het gebaar VIJF ging.

Het gebruik en inzetten van de camera's werd niet gewijzigd gezien het een meerwaarde bleek voor het onderzoek.

5.4. Tijd

Tijdens het pilootonderzoek bleek de gemiddelde tijd om één fotoreeks te gebaren tussen de 3 en 5 minuten te liggen. Het volledige onderzoek bestaat uit 8 fotoreeksen, wat de volledige opnametijd per gebaarder tussen de 30 minuten en 40 minuten bracht.

De gebruikte film duurde 1 minuut en het navertellen in VGT gemiddeld 50 seconden.

Daarbij was er ook tijd nodig voor het opstellen van de camera's, om de informanten gewoon te laten worden aan de setting en de uitleg over wat er van de gebaarder en ontvanger verwacht werd te geven. In totaal was er per opname ongeveer anderhalf uur nodig.

5.5. Vragenlijst

Aan één duo werd gevraagd om na de opnames de persoonlijke vragenlijst in te vullen en opmerkingen te geven over de enquête. Over het algemeen waren de vragen duidelijk en was de lijst in zijn geheel niet te lang volgens de respondenten. Eén vraag diende wel anders geformuleerd te worden omdat de gebruikte term⁷ niet begrepen werd.

⁷ De term "actief lid" werd veranderd in "bestuurslid".

6. Aanpassingen

6.1. Fotomateriaal

Het pilootonderzoek toonde aan dat bepaalde foto's niet duidelijk waren en dubbelzinnig geïnterpreteerd werden. Deze foto's werden vervangen door meer eenduidige prenten.

6.2. Filmmateriaal

Het filmmateriaal werd pas na het pilootonderzoek aangevuld met een tweede video. Het uitlok materiaal bestond finaal uit twee films, één is een reclamefilm voor een automerk en duurt 00:01:01, de tweede is de tekenfilm *Birds* die 00:02:38 duurt. Zoals reeds vermeld, werd er gekozen voor films waarin het lexicon van de fotoreeks terugkomt. Concreet kwamen de volgende gebaren zowel in de fotoreeks als in de films voor: MENS, MENSEN, AUTO, VOGEL.

6.3. Afspraken met informanten

Dankzij het pilootonderzoek werd het duidelijk dat de informanten nood hadden aan meer uitleg over wat er van hen precies verwacht werd. Ook gaven ze aan dat het nuttig zou zijn indien ze vooraf konden oefenen en werd er dus een oefenreeks van foto's aangemaakt. Deze reeks dient enkel om de gebaarder en ontvanger vertrouwd te maken met de manier van werken. Het viel namelijk op tijdens het pilootonderzoek dat de informanten bij de eerste zestal foto's nog veel bijkomende vragen stelden. Vandaar dat we opteerden om een oefenreeks te maken, waarbij de respondenten tijdens de productie nog bijkomende richtlijnen konden vragen aan de onderzoeker.

Daarnaast werd bij de uitleg die de onderzoeker gaf de nadruk gelegd op de volgende afspraken:

- taak van de gebaarder
 - o *de gebaarder heeft de tijd om de foto eerst te bekijken en dan aan de ontvanger te vertellen wat er te zien is*
 - o *de gebaarder geeft zelf aan wanneer de beschrijving gedaan is en de ontvanger de foto mag zoeken*
- taak van de ontvanger
 - o *de ontvanger kijkt tot de gebaarder gedaan heeft met de uitleg*
 - o *de ontvanger krijgt geen tijd om de foto's vooraf goed te bekijken*

Deze afspraken zijn van belang voor de kwaliteit en de volledigheid van de productie. De uitleg werd steeds in een ontspannen en ongedwongen sfeer gegeven. Meestal waren de beide informanten reeds in gesprek als de onderzoeker eerder terloops een paar afspraken meedeelde.

6.4. Vragenlijst

Zoals eerder vermeld onder 5.5. (p.21) werd één term in de vragenlijst ter verduidelijking gewijzigd.

7. Verzamelen van data

7.1. De informanten

Het vinden van kandidaten om deel te nemen aan het onderzoek was tijdrovend, zoals bij elk onderzoek het geval is. De Dovengemeenschap is een kleine gemeenschap die reeds overvraagd is om deel te nemen aan enquêtes en onderzoeken. Via een goed doordachte aanpak en het investeren van tijd, slaagt men er toch in dove informanten warm te maken voor onderzoek naar VGT.

7.1.1. Selectievoorwaarden

Bij het selecteren van informanten wordt er rekening gehouden met de taalachtergrond van de persoon. Hierbij wordt gevraagd wat de persoon in kwestie zelf als zijn of haar moedertaal beschouwt; VGT, NmG, gesproken taal of andere. Ook wordt nagegaan welke taal in gezinsverband gebruikt wordt; VGT, NmG, gesproken taal of gemengd. In principe gaat de voorkeur voor het onderzoek uit naar informanten die Vlaamse Gebarentaal hebben als moedertaal of eerste taal en deze taal van thuis uit hebben meegekregen.

Ook het lidmaatschap van de Dovengemeenschap wordt bevestigd. Mensen die actief zijn in de Dovengemeenschap en zich met deze culturele en taalminderheidsgroep identificeren zijn de gewenste kandidaten voor het onderzoek naar Vlaamse Gebarentaal.

Verder is er aandacht voor een evenwicht tussen mannelijke en vrouwelijke gebaarders. Ook wensen we de verschillende leeftijdsgroepen te betrekken in het onderzoek.

7.1.2. Contacteren van informanten

De dove onderzoeker stond grotendeels in voor het contacteren van de informanten en het vastleggen van de afspraken. Enkel op één evenement van de Vlaamse Dovengemeenschap, Werelddovendag, verzamelde ook de horende onderzoeker gegevens van potentiële kandidaten voor het onderzoek.

Er werden verschillende manieren gebruikt om de informanten te contacteren:

- Persoonlijk contact
De dove onderzoeker is een actief lid van de Dovengemeenschap en kent in de regio West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen veel dove personen. Voor deze twee regio's sprak zij zelf mogelijke informanten aan op bijeenkomsten van de dovenclub(s), via e-mail, via chat of via webcam chat.
- Tijdens activiteit van de dovenclub(s)
Soms woonde de dove onderzoeker activiteiten bij die georganiseerd werden door de dovenclub(s). Op deze bijeenkomsten legde de onderzoeker de eerste contacten met die gebaarders die volgens haar voldeden aan de vooropgestelde criteria. Meestal nam de onderzoeker de tijd om op een informele manier met verschillende personen een gesprek aan te gaan. Indien het goede moment zich aanbood, stelde de onderzoeker zichzelf voor en gaf ze ook meer uitleg over de algemene werking van het Vlaams GebarentaalCentrum. Als de dove persoon bereid is om mee te werken aan het onderzoek, worden de persoonlijke gegevens ingevuld. Soms werd er ter plaatse reeds een afspraak gemaakt over opnamedag en plaats. Andere keren werd de dove persoon later via e-mail of webcam chat gecontacteerd door de dove onderzoeker om een afspraak te maken.
- Via een tussenpersoon
Voor de regio's waar de dove onderzoeker niet zo thuis is in de Dovengemeenschap (Limburg, Vlaams-Brabant en Antwerpen) zal ze werken met een tussenpersoon om

informanten te contacteren. Deze tussenpersoon dient aan een aantal voorwaarden te voldoen:

- *de persoon moet doof zijn*
- *de onderzoeker kent de dove persoon en kan dus vlot met hem/haar in contact treden*
- *de tussenpersoon is lid van de lokale dovenclub*
- *de tussenpersoon is vaardig in VGT en doofbewust*

- Op basis van eerder verzamelde gegevens

Op bepaalde grote evenementen georganiseerd door de Dovengemeenschap, zoals Werelddovendag, een congres over bilinguaal onderwijs en andere, was het Vlaams GebarentaalCentrum aanwezig met een infostand. Hier werd ook een oproep getoond, via een videoboodschap in VGT, om dove mensen aan te sporen zich in te schrijven als potentiële informanten. Deelnemersformulieren waarop de persoonlijke gegevens werden ingevuld, werden voorzien. De videoboodschap bleek geen succes en de dove en horende onderzoekers gingen actief dove personen aanspreken met de vraag of ze interesse hadden om mee te werken aan grammaticaal onderzoek naar VGT. Door deze face-to-face aanpak schreven dove mensen vanuit de verschillende regio's zich in. Deze gegevens werden bewaard in een databank waaruit de onderzoekers een selectie konden maken om naar aanleiding van de studie naar meervoudsvorming bepaalde personen te contacteren.

- Facebook

De technologische mogelijkheden om dove personen te contacteren, worden reeds maximaal gebruikt voor dit onderzoek. Toch voelen we aan dat de sociale netwerksite Facebook ook heel populair is bij dove personen. Vooral dove jongeren onderhouden hun contacten op deze manier. De onderzoekers vinden het interessant om ook via dit middel potentiële kandidaten, vooral dan dove jongeren, te contacteren. Hiervoor zou een profiel van het Vlaams GebarentaalCentrum op Facebook kunnen aangemaakt worden. Dat is op dit ogenblik nog niet het geval.

Ongeacht van hoe de informanten gecontacteerd worden, krijgen ze allen dezelfde informatie. De dove onderzoeker stelt zichzelf voor en legt uit wat haar werk inhoudt. Ze vermeldt hierbij dat ze voor het Vlaams GebarentaalCentrum werkt en legt uit wat de doelstellingen van dit centrum zijn. Niet alle dove personen kennen dit centrum en verwarren het vaak met de Federatie van Vlaamse DovenOrganisaties (Fevlado). Tegelijkertijd werkt de onderzoeker aan een bewustmaking over het belang van grammaticaal onderzoek naar VGT en benadrukt ze dat dit onderzoek niet kan gevoerd worden zonder medewerking van dove personen. Indien de dove persoon geïnteresseerd is om mee te werken aan onderzoek naar VGT, worden verdere afspraken gemaakt rond de plaats en datum van opname. Ook worden de persoonlijke gegevens van de kandidaat verzameld en in de databank opgeslagen.

7.2. De opnames

7.2.1. Plaats

De informanten kiezen zelf de plaats van opname. Dit kan in een lokaal van de lokale dovenclub zijn, of bij één van de informanten thuis ofwel in het lokaal van het Vlaams GebarentaalCentrum. De meeste informanten verkiezen het lokaal van de dovenclub.

De onderzoeker regelt alle praktische zaken met het bestuur van de dovenclub om het lokaal te kunnen gebruiken.

Het is uiteraard niet evident om alles op elkaar afgestemd te krijgen; beschikbaarheid van de informanten, beschikbaarheid van het lokaal en beschikbaarheid van de onderzoeker. Er gaat heel wat planning vooraf aan een opname.

7.2.2. Opnameverloop

De algemene principes rond het verloop van de opnames werden reeds beschreven in sectie 4.4.3. (p. 19), deze werden ook bij uitvoering zo toegepast. Dit onderdeel beschrijft de ervaringen van de onderzoeker die de opnames begeleidde en voegen interessante inzichten toe vanuit de praktijk.

Zo bleek het van belang dat de opnamesetting reeds klaar staat vóór de informanten arriveren. Dit neemt de focus weg van de camera's en laat de onderzoeker toe om direct in interactie te treden met de informanten. Het is storend indien men nog de camera's moet klaarzetten terwijl de dove personen zitten te wachten. Als de camera's reeds opgesteld zijn, kan de dove onderzoeker de informanten op een passende wijze verwelkomen. Dit gebeurt heel informeel en hartelijk waarbij er geen nadruk gelegd wordt op de rol van onderzoeker versus informanten. De bedoeling van de onderzoeker is om de informanten op het gemak te stellen en het gevoel te geven dat iedereen gelijk is (en doof) en dat zij geen bevoorrechte rol heeft als onderzoeker.

Ze laat iedereen de tijd om kennis te maken met elkaar, nieuwtjes aan elkaar door te vertellen indien nodig en nodigt dan het eerste paar uit om plaats te nemen. De informanten beslissen zelf wie de rol van gebaarder zal nemen en wie de ontvanger zal zijn. De onderzoeker legt het verloop van het onderzoek uit (zie 4.4.3.) en zet de camera's aan. Meestal begint men niet onmiddellijk aan de proefreeks maar wordt er nog wat informeel gebabbeld, tot de onderzoeker aanvoelt dat men gewend is aan de camerasetting en ze vraagt om te starten met de proefreeks.

Vóór, tijdens en na de proefreeks hebben de informanten de tijd om nog bijkomende vragen te stellen.

Na de proefreeks wordt gestart met de feitelijke fotoreeksen 1 tot 8. Na elke reeks worden de prenten van de vorige reeks weggehaald en de nieuwe klaargelegd voor de ontvanger. De dove onderzoeker doet dit en houdt zich voor de rest op de achtergrond zodat de interactie ontstaat tussen de gebaarder en ontvanger.

Als men aan het einde van het fotomateriaal is gekomen, worden de camera's stopgezet en wordt de mogelijkheid tot een korte pauze aangeboden. Daarna wordt het filmmateriaal bekeken en de reproductie hiervan opgenomen.

7.2.3. Afsluiten

Na de opnames vullen de informanten het gegevensformulier in dat informatie verschaft over de (taal)achtergrond van de gebaarder en ontvanger. Deze formulieren zijn opgesteld in geschreven Nederlands en de onderzoeker geeft uitleg in VGT waar nodig.

Ook de inhoud van het toestemmingsformulier wordt door haar verduidelijkt en ter ondertekening voorgelegd.

De deelnemers worden bedankt voor hun bijdrage en het materiaal wordt opgeruimd.

Terwijl dit het einde betekent van de opnames, is het zelden het echte einde. Vaak zullen de informanten nog wat nablijven om verder met elkaar te praten en het afscheid kan veel tijd in beslag nemen. Het fenomeen van "Deaf goodbyes" in de Dovencultuur werd reeds beschreven door Mindess (2000). Voor de onderzoeker, die zelf doof is en dus de normen en waarden van de Dovencultuur kent, is het niet mogelijk om na het opruimen van het materiaal onmiddellijk te vertrekken. Als blijkt van waardering en dank bleef ze vaak ook langer nadat de opnames er op zaten met de informanten napraten.

8. Verwerking data

8.1. Opslaan van opnamemateriaal

Twee videocamera's werken met HD cassettes en één camera heeft een SD-kaart als drager. De bedoeling is om alle data in één vaste computer op te slaan in fragmenten die klaar zijn voor analyse. De volledige opnames worden op hun beurt bewaard op een harde schijf. De originele dragers worden niet bewaard. Het is voldoende om de volledige productie op te slaan op een harde schijf. Het bewaren van HD cassettes kan niet oneindig lang en door de opnames over te zetten op een harde schijf, worden ze opnieuw bruikbaar.

De eerste stap is de opnames overzetten van de cassette of SD-kaart naar de computer.

Beide videocamera's die een HD cassette hebben als drager kunnen met een firewire verbonden worden aan de vaste computer. Het overzetten van het beeldmateriaal verhindert niet dat er andere programma's tegelijkertijd kunnen gedraaid worden.

De bestanden die op de camera met SD-kaart werden opgeslagen, hadden een andere extensie dan de bestanden op de HD cassettes. De SD-kaart diende dan ook ingeladen te worden in een laptop. Op het besturingssysteem van de laptop kunnen de bestanden wel gemonteerd worden via Windows Moviemaker⁸. Dit lukte niet op het besturingssysteem van de vaste computer.

Alle SD bestanden werden dus ingeladen en gemonteerd op de laptop en daarna via USB overgezet op de vaste computer. De andere opnames werden onmiddellijk geïmporteerd, gemonteerd en opgeslagen in de vaste pc. Uiteindelijk werden alle fragmenten bewaard op de vaste computer. Op de laptop werd geen opnamemateriaal bijgehouden, om duplicatie of het werken met verschillende versies te vermijden.

Nadat de volledige opname is ingeladen, knipt de onderzoeker deze opname in fragmenten die zullen gebruikt worden voor het onderzoek naar meervoudsvorming en die analyseklaar zijn. Dit betekent dat er minstens drie fragmenten worden gemaakt per opname;

- fotoreeks
- film auto
- film vogels

Er zijn dus na de montage van elke opname drie versies van bovenstaande fragmenten; fotoreeks gebaarder

- fotoreeks gebaarder bovenaanzicht
- fotoreeks ontvanger
- film auto gebaarder
- film auto gebaarder bovenaanzicht
- film auto ontvanger
- film vogel gebaarder
- film vogel gebaarder bovenaanzicht
- film vogel ontvanger

Deze fragmenten worden volgens een standaard systeem bewaard en benoemd, zodat beide onderzoekers die met het materiaal werken vlot de juiste versie terugvinden. Ook met het oog op de analyse is het belangrijk om een duidelijk en eenvormig systeem te hebben.

De folder waarin de gemonteerde opnames worden bewaard dragen de naam van de plaats waar de opname doorging, om een overzicht op regionale variatie te behouden. De eigenlijke fragmenten worden bewaard in subfolders die worden benoemd met de naam van de

⁸ Windows Vista voorziet een standaardprogramma voor montagewerk, namelijk Windows Moviemaker. Alle montagewerk werd met dit standaardprogramma uitgevoerd.

gebaarder, het soort materiaal, de specificatie of het gaat om een opname van de gebaarder of de ontvanger en indien nodig ook de camerastand.

Een benaming van één opname ziet er bijvoorbeeld als volgt uit:

MV_Tom_fotoreeks_gebaarder_bovenaanzicht

Door dit systeem goed uit te voeren krijgen we een overzicht van alle opnames en wordt tijdens het onderzoek al deels gewerkt aan het opstarten van een corpus VGT.

8.2. Persoonlijke vragenlijst

Alle informanten vullen na de opnames de persoonlijke vragenlijst in. Bij het uitschrijven van de resultaten van de analyse zullen de antwoorden bepalen welk taalprofiel de informanten hebben. Deze informatie dient enkel als achtergrond van de verschillende deelnemers aan het onderzoek. Het is niet de bedoeling om taalprofiel in relatie te brengen met resultaten van het grammaticaal onderzoek.

De informatie over de taalprofielen zal enkel aantonen dat het onderzoek werkte met een representatieve testgroep.

8.3. Invullijst ontvanger

Tijdens de opnamesessie vervult de ontvanger een controlefunctie. Hij/zij krijgt vóór zich, op een tafel, de verschillende foto's die de gebaarder op de laptop één voor één te zien krijgt, te zien. De foto's die voor de ontvanger liggen zijn genummerd. Daarbij krijgt de ontvanger eveneens een invullijst waar hij telkens het nummer van de foto die volgens hem door de gebaarder wordt beschreven, invult.

Na de opnames wordt deze lijst nagekeken en verbeterd door de onderzoeker. Als er een foto fout werd begrepen, wordt daar geen waardeoordeel aan gehecht. In eerste instantie wordt de invullijst gebruikt als een middel om de ontvanger actief te betrekken. Anderzijds zorgt het er ook voor dat de gebaarder zich bewust is dat de ontvanger op basis van zijn/haar omschrijving de juiste foto moet vinden. Het gevolg is dan normaal gezien dat de gebaarder zich zo duidelijk mogelijk zal uitdrukken.

Bij het analyseren van de producties helpen de invullijsten ook om bepaalde beslissingen of strategieën van de gebaarder te begrijpen. Vooral de strategie van zelfcorrectie kan aan de hand hiervan verklaard worden. Als uit de opnames blijkt dat de gebaarder zijn eigen uiting verbetert, kan dit overeenkomen met een foute oplossing op de invullijst van de ontvanger, of een verbeterd antwoord. Ook de opnames van de ontvanger kunnen naast de opnames van de gebaarder bekeken worden en dienen als verklaring voor bepaalde keuzes van de gebaarder.

Het is belangrijk goed voor ogen te houden dat het taalkundig materiaal dat in dit onderzoek het corpus vormt onderdeel is van een dialoog. Enkel de opnames van de gebaarder analyseren kan in bepaalde gevallen leiden tot een vertekend beeld van de taalproductie. Vandaar dat ook de opnames van de ontvanger geanalyseerd worden indien nodig.

9. Analyse data

9.1. Elan ⁹

Elan wordt omschreven als een multimedia annotatiesysteem. De software werd ontwikkeld door het Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek in Nijmegen, dat het copyright houdt. Niettemin kan men de software gratis downloaden en installeren.

De software laat de onderzoeker toe om annotaties te maken, te verbeteren, te visualiseren en te zoeken voor video en audio data. Het is specifiek ontwikkeld voor analyses van taal, gebarentaal en gestures. Elk Elan project bestaat uit tenminste één mediabestand en het overeenstemmende annotatiebestand.

De onderzoeker kan zelf bepalen hoe gedetailleerd de annotaties worden uitgewerkt naargelang het doel van de analyse. De Elan software wordt gebruikt om de verzamelde data te analyseren in taalkundige categorieën. Dankzij dit systeem is het mogelijk om de annotaties en het videomateriaal op een precieze tijdslijn weer te geven. Bijkomend voordeel is dat de taalkundige categorieën door de gebruiker zelf bepaald worden. Dit laat toe om een analyse zo oppervlakkig of diepgaand te maken als gewenst.

Dreuw en Ney (2008) geven aan dat het annoteren van videomateriaal in vergelijking met de annotatie van audio veel tijdrovender is.

However, video annotation is very time consuming: in comparison to the annotation of e.g. parliamentary speech, where the annotation real-time-factor (RTF) is about 30 (i.e. 1 hour of speech takes 30 hours of annotation), the annotation of sign language video can have an annotation RTF of up to 100 for a full annotation of all manual and non-manual components. (Dreuw & Ney 2008)

Zij stellen dus dat het annoteren van gebarentaal data driemaal zoveel tijd vraagt als het annoteren van spraak indien men bij de analyse alle aspecten van de gebarentaal productie opneemt.

Het onderzoek naar meervoudsvorming in Vlaamse Gebarentaal en de thesis *Expressing Existence in Flemish Sign Language* (De Weerd, 2008) zijn de enige studies naar VGT die gebruik maken van Elan.

9.2. Annotatietaal

Voor de annotaties wordt gekozen om te werken met glossen. Om gebarentalen neer te schrijven bestaan er systemen zoals SignWriting¹⁰ of HamNosys¹¹. Een andere manier om de visuele taal neer te schrijven is via glossen. Wanneer er met glossen gewerkt wordt, worden manuele gebaren neergeschreven met behulp van een woord of woorden uit een gesproken taal. Een gebaar wordt dus aangeduid met het woord of de woorden die de betekenis van het gebaar zo dicht mogelijk benaderen. Glossen van lexicale gebaren worden meestal met

⁹ <http://www.lat-mpi.eu/tools/elan>

¹⁰ SignWriting is een schrift dat gebruik maakt van visuele symbolen die verschillende parameters van een gebaar voorstellen (handvorm, beweging, mimiek). Met dit systeem kan men gebarentalen neerschrijven. De symbolen worden beschouwd als een soort van alfabet. Het systeem werd uitgevonden door Valerie Sutton.

Meer informatie op <http://www.signwriting.org/about/what/what04.html>

¹¹ HamNoSys staat voor Hamburg Sign Language Notation System en is bedoeld als fonetisch annotatieschrift voor gebaren.

Meer informatie op <http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/projects/hamnosys.html>

hoofdletters geschreven. Het kan gebeuren dat het gebaar en de vertaling in de geschreven taal niet steeds exact overeenstemmen. Het vinden van een goede omschrijving van de gebaren in de geschreven vorm van de gesproken taal waarin een onderzoeker werkt, blijft een moeilijke oefening.

Over het weergeven van een gebarenzin in een transcriptie gebaseerd op glossen bestaan voor Vlaamse Gebarentaal conventies. Deze werden vooral gebruikt en verspreid door Vermeerbergen (1997). Dit onderzoek gebruikt deels de door haar voorgestelde conventies, aangevuld met enkele zaken.

De gebruikte conventies in dit onderzoek, zijn de volgende:

BOEK	enkelvoudig lexicaal gebaar
BOEK+++	herhaling van een gebaar of een beweging
BOEK_____	het gebaar wordt aangehouden
JEZUS^BOEK	samengesteld lexicaal gebaar
B-O-E-K	vingerspelling
wg1-3	wijsgebaar
wwc "..."	werkwoordelijke constructie
CL "..."	classifier
gesture	geeft enkel aan dat de gebaarder een gesture produceert
sweep	lokatieve SASS

Een transcriptie op basis van glossen uit de analyse is; [SNOEP TWEE CL "snoep"++ TWEE /]

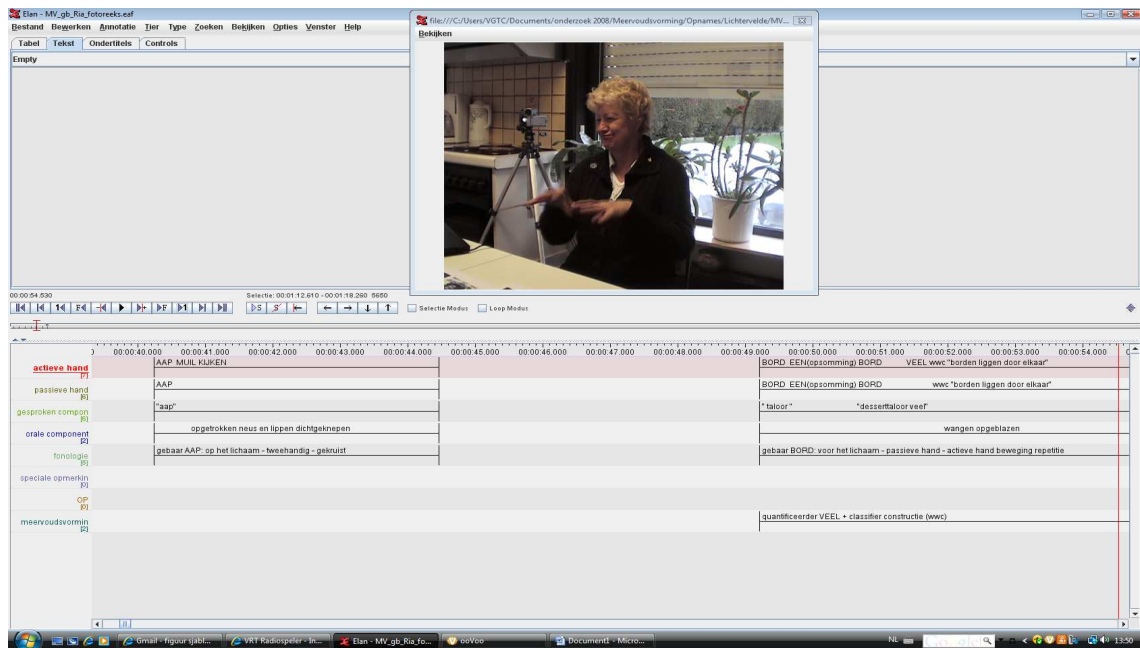
9.3. Sjabloon

Elke onderzoeker kan naargelang het te voeren onderzoek zelf bepalen welk Elan sjabloon hij/zij gebruikt.

Annotaties bestaan uit tiers. Elke regel in een Elan annotatie stemt overeen met één tier¹². De hoeveelheid tiers en de benaming wordt door de onderzoeker zelf vastgelegd. Indien verschillende personen samenwerken om het materiaal te analyseren, moet hetzelfde sjabloon gevolgd worden.

Voor het onderzoek naar meervoudsvorming in Vlaamse Gebarentaal werden zeven tiers gedefinieerd.

¹² Het Engelse tier betekent rij, rank, reeks, regel. Bij Elan verwijst dit naar de regel waarop men annoteert. In de Nederlandse versie van Elan werd het begrip tier echter niet vertaald, vandaar dat wij ook de Engelstalige term aanhouden.

Figuur 4: Gebruikt sjabloon voor onderzoek naar meervoudsvorming in VGT.

9.3.1. Tier *actieve hand*

Deze annotatie geeft weer wat de actieve hand van de gebaarder doet. Het opsplitsen van actieve en passieve hand in twee verschillende glossen is belangrijk. Gebarentalen maken in grote mate gebruik van simultaneïteit onder andere door informatie die van elkaar verschilt op verschillende articulatoren weer te geven. Deze articulatoren kunnen zowel manueel als non-manueel zijn. Door de informatie van de actieve hand en de passieve hand apart te analyseren krijgt men een duidelijker beeld van de rol van deze manuele articulatoren en kan men verbanden vaststellen.

9.3.2. Tier *passieve hand*

De beschrijving van welke informatie de passieve hand draagt, komt onder de annotatieregels van de actieve hand. De bedoeling en vorm van deze transcriptie is dezelfde als omschreven in 9.3.1..

Een voorbeeld van een glos met zowel informatie over de actieve(1) als over de passieve(2) hand is;

- (1) [TAFEL MOOI VAAS TWEE BLOEM wwc "twee bloemen in vaas" OP TAFEL/]
- (2) [TAFEL VAAS wwc "twee bloemen in vaas" OP TAFEL/]

9.3.3. Tier *gesproken component*

De gesproken component valt onder het non-manuele deel van VGT-gebaren. Over dit aspect van Vlaamse Gebarentaal is weinig geweten.

Algemeen onderscheidt men bij de non-manuele markeerders de gesproken component, de orale component, de mimiek en de houding van het lichaam en/of het hoofd.

Een gesproken component is het vormen van een woord of een deel van een woord in combinatie met een manueel gebaar. Dit gaat soms gepaard met klank maar meestal niet. Vaak wordt het Nederlandse woord enkel gevormd door de lippen en niet met stem weergegeven. Vermeerbergen (2006) omschrijft het als volgt:

Een gesproken component is een (deel van een) woord uit de gesproken taal dat simultaan met het gebaar wordt gevormd; sommige gebaarders gebruiken hierbij stem, maar meestal gebeurt dat niet en gaat het om een “articuleren in stilte”. (Vermeerbergen 2006)

9.3.4. Tier orale component

In tegenstelling tot de gesproken component is een orale component niet afgeleid van gesproken taal. Het gaat om een mondbeweging die bij een gebaar hoort en die niet afgeleid is van gesproken taal. De beschrijving van Vermeerbergen (2006) luidt als volgt:

Gesproken componenten worden onderscheiden van orale componenten: bepaalde mondstanden en/of bewegingen die eveneens gebaren vergezellen maar die niet afgeleid zijn van de gesproken taal. (Vermeerbergen 2006)

9.3.5. Tier fonologie

Met de tier fonologie focussen we op de vormelementen van het manuele gedeelte van de gebaren. Dit zijn de vier parameters; handvorm, oriëntatie van de hand, articulatieplaats en beweging van het gebaar. Voor elk substantief gebaar dat opgenomen is in het onderzoek is er een beschrijving gemaakt van de fonologie van het geïsoleerde gebaar zoals het terug te vinden is in de databank van het elektronische woordenboek VGT – Nederlands¹³. Voor eenzelfde voorwerp kunnen er verschillende gebaren in de databank opgenomen zijn. Elk gebaar voor een voorwerp dat deel uitmaakt van ons onderzoek, werd vooraf fonologisch beschreven in een overzichtlijst. Op basis van deze lijst konden de onderzoekers nagaan of er voldoende gebaren met bepaalde fonologische kenmerken opgenomen waren.

Tijdens de analyse van het opnamemateriaal werd deze beschrijving toegevoegd in de Elan analyse onder de tier *fonologie*. Sommige informanten gebruikten een gebaar dat niet opgenomen is in de databank. Als dat het geval is, wordt dit gebaar ook fonologisch omschreven in de analyse onder de tier *fonologie*.

De fonologische beschrijving heeft als doel om na te gaan of er een relatie is tussen de vorm van een gebaar en de manier waarop meervoud gevormd wordt. Indien het zo is dat de fonologie of een fonologisch aspect van een gebaar de manier van meervoudsvorming bepaalt, kan er nagegaan worden of dit overeenstemt met de Pfau en Steinbach (2005) classificatie zoals die opgesteld is voor DGS.

9.3.6. Tier speciale opmerking

Deze tier laat de onderzoeker toe om opmerkelijke zaken te noteren.

9.3.7. Tier meervoudsvorming

Systematisch wordt bij elke uiting genoteerd op welke manier het meervoud werd gevormd. Dit maakt het makkelijker om in Elan een vergelijkende zoekopdracht uit te voeren die statistische informatie geeft over de meervoudsvorming.

Zo is het mogelijk om in verschillende Elan documenten te zoeken naar één bepaalde manier van meervoudsvorming en deze met elkaar te vergelijken. Ook kan men in verschillende bestanden zoeken op één specifiek gebaar en nagaan hoe het meervoud door de verschillende informanten gevormd werd. Op deze manier komen we tot antwoorden op de vooropgestelde onderzoeksvragen, die in een later onderzoeksrapport worden gepresenteerd.

¹³ <http://gebaren.ugent.be>

REFERENTIES:

- Antoons, Iris & Boonen, Diane. 2004. Hard and Hard and Hard. The Same Sign? On the Evolution of Signs in Flemish Sign Language. In *Van Herreweghe, Mieke & Vermeerbergen, Myriam. 2004. To the Lexicon and Beyond: Sociolinguistics in European Deaf Communities.* (Sociolinguistics in Deaf Communities Series, Vol. 10: 74 - 88). Washington D.C.: Gallaudet University Press.
- De Gols, An. 2002. Meervoudsvorming van zelfstandige naamwoorden in de Vlaamse Gebarentaal. Licentieverhandeling, Universiteit Gent.
- De Weerdt, Danny. 2008. Expressing Existence in Flemish Sign Language. Mastersverhandeling, Universiteit Jyväskylä.
- De Weerdt, Kristof, Vanhecke, Eline, Van Herreweghe, Mieke & Vermeerbergen, Myriam. 2003. Op (onder)zoek naar de Vlaamse gebarenschat. Gent: vzw Cultuur voor Doven.
- Dreuw, Philippe & Ney, Hermann. 2008. Towards Automatic Sign Language Annotation for the ELAN tool. In *LREC Workshop on the Representation and Processing of Sign Languages: Construction and Exploitation of Sign Language Corpora*, Marrakech, Morocco.
- Harder, Rita, Koolhof, Corline & Schermer, Trude. 2003. Meervoud in de NGT. Verslag van een onderzoek in het kader van OCW subsidie 2003. Nederlands Gebarencentrum.
- Kubuş, Okan. 2008. An Analysis of Turkish Sign Language (TİD) Phonology and Morphology. Mastersverhandeling, Middle East Technical University.
- Labov, William. 1969. Contradiction, elation and inherent variability of the English copula. In *Language* 45: 715 – 762.
- Labov, William. 1972. Sociolinguistic Patterns
- Larsen-Freeman, Diane & Long, Michael H.. 1991. An Introduction to Second Language Acquisition Research. London/New York, Longman.
- Lucas, Ceil. 2001. The Sociolinguistics of Sign Language. Cambridge University Press.
- Lucas, Ceil, Robert Bayley & Clayton Valli. 2001. Sociolinguistic Variation in American Sign Language. Washington, DC: Gallaudet University Press.
- Mindess, Anna. 2000. Reading Between the Signs – Intercultural Communication for Sign Language Interpreters. Yarmouth, ME. Intercultural Press.
- Pfau, Roland & Steinbach, Markus. 2005. Hyperdetermination in German Sign Language plurals. In *Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft (AG6)*. Keulen.
- Pfau, Roland & Steinbach, Markus. 2006. Pluralization in Sign and Speech: A Cross-Modal Typological Study. In *Linguistic Typology* 10: 135 – 182.

Schein, Jerome D.. 1993. *At Home Among Strangers: Exploring the Deaf Community in the United States*. Washington D.C.: Gallaudet University Press.

Van Herreweghe, Mieke. 1995. *De Vlaams-Belgische Gebarentaal: een Eerste Verkenning*. Gent: Academia Press.

Vermeerbergen, Myriam. 1996. *ROOD KOOL TIEN PERSOON IN*. Morfo-syntactische Aspecten van Gebarentaal. Ongepubliceerd Doctoraal Proefschrift, Vrije Universiteit Brussel.

Vermeerbergen, Myriam. 1997. *Grammaticale Aspecten van de Vlaams-Belgische Gebarentaal*. Gentbrugge: Cultuur voor Doven.

Vermeerbergen, Myriam. 2006. Gebarentalen: meer van hetzelfde of toch (net) niet? In *Gontier, N. & Mondt, K. (Red). Dynamisch Inter(-en trans)disciplinair Taal Onderzoek: De nieuwe taalwetenschappen*. Gent: Academia Press, Ginkgo. p. 257-284.

Vermeerbergen, Myriam & Van Herreweghe, Mieke. 2009 (ingestuurd voor review). Data Collection. In *Woll, B., Steinbach, M. & Pfau, R. (Eds), Handbook on Sign Language Linguistics* (te verschijnen binnen de Handbooks of Linguistics and Communication Science (HSK) series). Berlin: Mouton de Gruyter.

Zwitserlood, Inge & Nijhof, Sibylla. 1999. Pluralization in Sign Language of the Netherlands (NGT). In *Don, Jan / Sanders, Ted (eds): Utrecht Institute of Linguistics OTS Yearbook 1998-1999*: 58 – 78.

<http://www.vlaamsegebarentaal.be/?q=node/17> 26 maart 2009

<http://www.signwriting.org/about/what/what04.html> 1 april 2009

<http://www.sign-lang.uni-hamburg.de/projects/hamnosys.html> 1 april 2009